

جمعیت سالمند ایران تا سال ۱۴۰۵

محمود مشفق

به سفارش:

مؤسسه راهبردهای بازنشستگی صبا

«تهداد پژوهشی صندوق بازنشستگی کشوری»

۱۳۹۸

سرشناسه: مشفق، محمود ۱۳۴۹-
عنوان و نام پدیدآور: جمعیت سالمند ایران تا سال ۱۴۰۵ / نویسنده: محمود مشفق
مشخصات نشر: تهران: طرح نقد، ۱۳۹۸
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۸۲-۳۹-۷
موضوع: سالمندان - ایران
Older people - Iran
موضوع: سالمندان - ایران - آمار
رده بندی کنگره: HV۱۴۸۴
رده بندی دیویی: ۳۰۵/۲۶۰۹۵
شماره ثبت: ۵۷۱۷



میدان انقلاب - کارگر - جوی - مقابل پاساژ مهستان -
پلاک ۱۲۵۱ - واحد ۴ تلفک: ۶۶۴۸۳۷۶۳
tari_nasr_d@gmail.com

عنوان جمعیت سالمند ایران تا سال ۱۴۰۵
نویسنده محمود مشفق
نشر طرح نقد
نوبت چاپ / سال انتشار اول / ۱۳۹۸
طراح روی جلد علی اکبر محمدخانی، گروه طراحان سَلو
شابک ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۸۲-۳۹-۷
چاپخانه غزال

فهرست مطالب

۱۱	پیشگفتار مؤسسه
۱۳	چکیده
۱۵	فصل اول: کلیات
۱۵	۱-۱- مقدمه
۱۶	۲-۱- بیان مسأله
۱۷	۳-۱- اهمیت و ضرورت پژوهش
۱۸	۴-۱- اهداف پژوهش
۱۹	۵-۱- تعاریف مفاهیم، واژه‌ها و شاخص‌های پژوهش
۲۰	۶-۱- میزان‌ها و شاخص‌های مآل‌سنجی در جمعیت‌شناسی
۲۳	فصل دوم: مبانی نظری و تجربی
۲۳	مقدمه
۲۳	۱-۲- نظریه گذار جمعیت و ابعاد آن
۲۵	۲-۲- نظریه گذار سنی جمعیت
۲۹	۳-۲- پیشینه پژوهش
۳۱	۴-۲- صندوق‌های بازنشستگی و سالمندی جمعیت
۳۷	فصل سوم: روش‌شناسی
۳۷	۱-۳- روش پژوهش
۳۹	۲-۳- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
۳۹	۳-۳- جامعه آماری و حجم نمونه‌های مورد نیاز پژوهش
۳۹	۴-۳- قلمرو سازمانی و محدوده مکانی و زمانی پژوهش
۳۹	۵-۳- برآورد و آماده‌سازی داده‌ها برای پیش‌بینی جمعیت با استفاده از نرم‌افزار اسپکتروم
۴۱	فصل چهارم: فروض پیش‌بینی
۴۱	۱-۴- جمعیت پایه پیش‌بینی
۴۲	۲-۴- فروض باروری

۴۴.....	۳-۴- فرضیه‌های مرگ‌ومیر.....
۴۸.....	۴-۴- فرضیه‌های مهاجرت.....
۴۹.....	فصل پنجم: یافته‌ها.....
۵۱.....	۱-۵- تحلیل وضعیت موجود.....
۷۰.....	۲-۵- نتایج پیش‌بینی‌ها و برآوردها.....
۱۲۵.....	فصل ششم: جمع‌بندی، نتیجه‌گیری و پیشنهادهای سیاستی.....
۱۲۹.....	پیشنهادهای سیاستی.....
۱۳۲.....	فهرست منابع.....

فهرست جداول

۲۴.....	جدول ۱. تقسیم‌بندی کشورها براساس مراحل مختلف گذار جمعیت با توجه به میزان تقریبی باروری کل و میانۀ سنی.....
۳۰.....	جدول ۲. جمعیت ۶۰ ساله به بالا در ایران تا افق سال ۱۴۰۵.....
۴۳.....	جدول ۳. برآورد میزان باروری کل تا سال ۱۴۰۵.....
۴۷.....	جدول ۴. پیش‌بینی امید به زندگی و دان‌و‌سن در تفکیک استان‌های کشور تا سال ۱۴۰۵.....
۴۹.....	جدول ۵. پیش‌بینی تعداد خالص مهاجرت مردان از استان‌های کشور طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۵.....
۵۱.....	جدول ۶. تغییرات تعداد و درصد جمعیت کل و خورده طی دوره ۱۳۴۵ - ۱۳۹۰.....
۵۲.....	جدول ۷. تحولات رشد سالانه جمعیت به تفکیک کل کشور، جمعیت ۶۰ و ۶۵ ساله و بالاتر طی ۱۳۹۰ - ۱۳۴۵.....
۵۳.....	جدول ۸. درصد جمعیت ایران در گروه‌های سنی در سال‌های ۳۸ و ۱۳۹۰.....
۵۵.....	جدول ۹. سهم جمعیت سالمند ۶۰ و ۶۵ ساله و بالاتر در استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰.....
۵۸.....	جدول ۱۰. تغییرات میزان باسوادی بین جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر طی دوره ۱۱۶۵ - ۱۳۹۰.....
۵۹.....	جدول ۱۱. جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر باسواد برحسب مقطع تحصیلی در سال ۱۳۹۰.....
۶۰.....	جدول ۱۲. توزیع درصد انواع خانوار در میان افراد ۶۰ ساله و بالاتر در کشور در سال ۱۳۹۰.....
۶۰.....	جدول ۱۳. درصد انواع خانوار برحسب سن و جنس سرپرست خانوار در میان افراد بالای ۶۰ ساله و بالاتر در کشور در سال ۱۳۹۰.....
۶۱.....	جدول ۱۴. تعداد، درصد و نسبت جنسی جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر در سال ۱۳۹۰ در کل کشور.....
۶۱.....	جدول ۱۵. ترکیب جنسی جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر در نقاط شهری و روستایی کشور.....
۶۲.....	جدول ۱۶. توزیع درصدی جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر برحسب وضع تأهل در سال ۱۳۹۰.....
۶۲.....	جدول ۱۷. تعداد و درصد جمعیت ۶۰ سال و بالاتر برحسب وضعیت تأهل و به تفکیک نقاط شهری و روستایی کشور.....
۶۳.....	جدول ۱۸. درصد جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر و شاخص سالخوردگی جمعیت به تفکیک نقاط.....

۶۳.....	شهری و روستایی طی
۶۴.....	جدول ۱۹. برآورد شاخص‌های سالخوردگی جمعیت در کل کشور در سال ۱۳۹۰
۶۵.....	جدول ۲۰. برآورد شاخص‌های سالخوردگی جمعیت در مناطق شهری کشور در سال ۱۳۹۰
۶۷.....	جدول ۲۱. برآورد شاخص‌های سالخوردگی جمعیت در مناطق روستایی کشور در سال ۱۳۹۰
۷۱.....	جدول ۲۲. تعداد و درصد رشد سالانه جمعیت کشور و مناطق شهری و روستایی تا سال ۱۴۰۵
۷۱.....	جدول ۲۳. پیش‌بینی درصد رشد سالانه در جمعیت ۶۰ و بالاتر تا سال ۱۴۰۵
۷۲.....	جدول ۲۴. پیش‌بینی جمعیت کشور در برنامه ششم توسعه
۷۲.....	جدول ۲۵. تعداد کل جمعیت و میزان رشد سالانه جمعیت کل استان‌ها طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۷۳.....	جدول ۲۶. قایسه نتایج پیش‌بینی‌های استانی طرح با نتایج پیش‌بینی جمعیت برنامه ششم توسعه در سال ۱۴۰۰
۷۴.....	جدول ۲۷. تعداد کل و میزان رشد سالانه جمعیت شهری طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۷۷.....	جدول ۲۸. تعداد و میزان رشد سالانه جمعیت در مناطق روستایی طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۷۹.....	جدول ۲۹. درصد رشد سالانه جمعیت ۶۰ و ۶۵ ساله و بالاتر به تفکیک استان طی دوره ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۸۱.....	جدول ۳۰. درصد رشد سالانه جمعیت ۶۰ و ۶۵ ساله و بالاتر به تفکیک شهری استان طی دوره ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۸۲.....	جدول ۳۱. درصد رشد سالانه جمعیت ۶۰ و ۶۵ ساله و بالاتر به تفکیک روستایی استان طی دوره ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۸۴.....	جدول ۳۲. سرعت سالمندشدن به تفکیک استان طی دوره ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۸۷.....	جدول ۳۳. تعداد و درصد جمعیت بالای ۶۰ سال به تفکیک استان طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۸۹.....	جدول ۳۴. تعداد و درصد جمعیت بالای ۶۰ سال در مناطق شهری به تفکیک استان طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۹۴.....	جدول ۳۵. تعداد و درصد جمعیت بالای ۶۰ سال روستایی به تفکیک استان طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۹۵.....	جدول ۳۶. درصد و تعداد جمعیت بالای ۶۵ سال به تفکیک استان طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۹۸.....	جدول ۳۷. تعداد و درصد جمعیت شهری ۶۵ ساله و بالاتر به تفکیک استان طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۹۹.....	جدول ۳۸. تعداد و درصد جمعیت بالای ۶۵ سال روستایی به تفکیک استان طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۵
۹۹.....	جدول ۳۹. تعداد و درصد جمعیت بالای ۸۰ ساله به تفکیک استان طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۵

۱۰۰	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۴۰. تعداد و درصد جمعیت بالای ۸۰ ساله نقاط شهری به تفکیک استان طی دوره زمانی
۱۰۱	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۴۱. تعداد و درصد جمعیت بالای ۸۰ ساله روستایی به تفکیک استان طی دوره زمانی
۱۰۲	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۴۲. شاخص سالخوردگی به تفکیک استان و مناطق شهری، روستایی و کل طی دوره زمانی
۱۰۳	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۴۳. شاخص نسبت وابستگی کل به تفکیک استان طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
۱۰۶	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۴۴. شاخص نسبت وابستگی مناطق شهری به تفکیک استان طی دوره زمانی
۱۰۷	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۴۵. شاخص نسبت وابستگی کل در مناطق روستایی به تفکیک استان طی دوره زمانی
۱۰۸	۱۱۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۴۶. شاخص نسبت وابستگی سالمندان به تفکیک استان طی دوره زمانی
۱۰۹	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۴۷. شاخص نسبت وابستگی سالمندان در مناطق شهری به تفکیک استان طی دوره زمانی
۱۱۰	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۴۸. شاخص نسبت وابستگی سالمندان در مناطق روستایی به تفکیک استان طی دوره زمانی
۱۱۲	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۴۹. شاخص نسبت حمایت بالقوه به تفکیک استان های کشور طی دوره زمانی
۱۱۳	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۵۰. شاخص نسبت حمایت بالقوه به تفکیک مناطق شهر استان های کشور طی دوره زمانی
۱۱۴	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۵۱. شاخص نسبت حمایت بالقوه به تفکیک مناطق روستایی استان های کشور طی دوره زمانی
۱۱۵	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۵۲. شاخص نسبت حمایت بالقوه بزرگسالان به تفکیک استان ها طی دوره زمانی
۱۱۷	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۵۳. شاخص نسبت حمایت بالقوه بزرگسالان مناطق شهری به تفکیک استان طی دوره زمانی
۱۱۸	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۵۴. شاخص نسبت حمایت بالقوه بزرگسالان در مناطق روستایی به تفکیک استان طی دوره زمانی
۱۱۹	۱۳۹۰-۱۴۰۵.....
	جدول ۵۵. برآورد امید به زندگی در بدو تولد و در سنین ۶۰ و ۶۵ و ۸۰ سالگی
۱۲۰	
	جدول ۵۶. آزمون بار تلت و KMO.....
۱۲۱	
	جدول ۵۷. اشتراکات.....
۱۲۱	
	جدول ۵۸. کل واریانس تبیین شده عامل شناخته شده.....

جدول ۵۹. ماتریس عاملی.....	۱۲۱
جدول ۶۰. طبقه‌بندی استان‌های کشور برحسب فشار بر صندوق‌های بازنشستگی ناشی از ساخت‌وسازهایی.....	۱۲۲

فهرست نمودارها

نمودار ۱. الگوی هرم سنی جمعیت در هریک از مراحل گذار جمعیتی.....	۲۶
نمودار ۲. الگوی تحولات باروری ایران براساس سناریوی حد متوسط سازمان ملل تا سال ۲۱۰۰.....	۴۲
نمودار ۳. الگوی تغییرات امید زندگی در مسیر انتقال جمعیتی.....	۴۵
نمودار ۴. تغییرات امید زندگی مردان تا سال ۲۱۰۰ براساس سناریوی حد متوسط سازمان ملل سال ۲۰۱۵.....	۴۶
نمودار ۵. تغییرات امید زندگی زنان تا سال ۲۱۰۰ براساس سناریوی حد متوسط سازمان ملل در سال ۲۰۱۵.....	۴۶
نمودار ۶. الگوی تغییرات چهار تهای داخلی در بستر گذار جمعیتی براساس نظریه زیلینسکی نمودار ۷. تغییرات رشد سالانه جمعیت برای کل جمعیت و جمعیت ۶۰ و ۶۵ ساله و بالاتر طی دوره ۱۳۹۰ - ۱۱۱۵.....	۴۸ ۵۳
نمودار ۸. هرم سنی جمعیت کشور به همراه شاخص‌های ساختار سنی زنان و مردان در سال ۱۳۹۰.....	۵۴
نمودار ۹. توزیع سرپرستان خانوار بالای ۶۵ سال بر حسب بعد خانوار.....	۶۰
نمودار ۱۰. توزیع جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر بر حسب وضعیت تأهل.....	۶۲
نمودار ۱۱. تعداد کل جمعیت شهری طی دوره زمانی ۱۳۹۰ - ۱۳۸۰.....	۷۶
نمودار ۱۲. تعداد جمعیت در مناطق روستایی طی دوره زمانی ۱۳۹۰ - ۱۳۸۰.....	۷۸
نمودار ۱۳. درصد رشد سالانه جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر در مناطق شهری کشور طی دوره زمانی ۱۳۹۰ - ۱۴۰۵.....	۸۰
نمودار ۱۴. درصد رشد سالانه جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر در مناطق روستایی کشور طی دوره زمانی ۱۳۹۰ - ۱۴۰۵.....	۸۳
نمودار ۱۵. درصد جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر در سال ۱۳۹۰ و سال ۱۴۰۵.....	۸۸
نمودار ۱۶. درصد جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر در مناطق شهری استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰ و ۱۴۰۵.....	۹۱

فهرست نقشه‌ها

نقشه ۱. توزیع جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر در مناطق شهری استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰.....	۵۶
نقشه ۲. توزیع جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر در مناطق روستایی استان‌های کشور در سال ۱۳۹۰.....	۵۷

پیشگفتار مؤسسه

پیشرفت دانش بشری و توسعه علوم به‌ویژه در حوزه‌های بهداشتی و پزشکی باعث کاهش مرگ‌ومیر، افزایش سلامت و طول عمر بیشتر افراد جامعه شده است. از طرف دیگر بهداشت باروری، فرصت‌ها را به ارمغان آورده است که در کنار ایده‌های فرهنگی و اجتماعی ناشی از تحولات مدرن، تغییرات نقش‌های جنسیتی، تحولات اقتصادی و بازار کار و همچنین دست‌کاری‌ها و مداخلات سراسری منجر به کنترل باروری و کاهش موالید شده است.

این پیشرفت‌ها علی‌غایر اثرات مطلوب و مورد انتظار، پیامدها و چالش‌هایی نیز به دنبال داشته‌اند که بسیاری از آن‌ها را می‌توان پیش‌بینی نشده و غیرمنتظره قلمداد کرد. ازجمله پیامدهای افزایش طول عمر و کاهش باروری تغییرات اساسی در ترکیب جمعیت جوامع و افزایش نسبت سالخوردگان به کل جمعیت است. تعداد و نسبت سالمندان طی دهه‌های اخیر رشد قابل‌توجهی در جهان داشته است و این روند همچنان ادامه دارد؛ به‌طوری‌که امروزه دنیا با شیوع پدیده سالمندی جمعیت مواجه شده است. جوامع پیشرفته، بیش‌تر با این پدیده و مسائل و چالش‌های ناشی از آن مواجه شده‌اند و کشورهای در حال توسعه نیز اغلب در حال ورود به مرحله سالمندی جمعیت هستند. تبعات این گذار جمعیتی را می‌توان در ابعاد گوناگون اقتصادی و اجتماعی پی‌گرفت. یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که سالمندی جمعیت به دنبال داشته، فشار بر نظام تأمین اجتماعی و به‌ویژه صندوق‌های بازنشستگی بوده است.

کاهش نسبت جمعیت فعال و افزایش نسبت وابستگی جمعیت سالخورده، به‌ویژه در کشورهایی که سیستم تأمین مالی بازنشستگی آن‌ها به‌صورت PAYG تأمین شده، پایداری مالی صندوق‌های بازنشستگی را با بحران‌ها و مخاطرات جدی مواجه می‌کند. در چنین شرایطی مصارف و هزینه‌های صندوق‌ها بر منابع و ورودی‌های آن پیشی می‌گیرد و صندوق‌ها قادر نخواهند بود ریسک طول عمر را -که شاید بتوان گفت اصلی‌ترین رسالت و فلسفه وجودی صندوق‌های بازنشستگی است- پوشش دهند.

البته لازم است بر این نکته تأکید شود که مسائل موجود صندوق‌های بازنشستگی در کشور ما ارتباط چندانی با سالمندی و تغییرات ساختار و ترکیب جمعیت کشور ندارند. در محافل تخصصی و سیاست‌گذاری و مدیریتی مرتبط با صندوق‌های بازنشستگی، گاه بحران‌های فعلی

این صندوق‌ها ناشی از سالمندی جمعیت قلمداد می‌شوند؛ حال آن که کشور ما هنوز به لحاظ جمعیتی وارد مراحل سالمندی نشده است و عمده مسائل جاری ناشی از ناکارآمدی مدیریتی صندوق‌ها و اتلاف منابع و سرمایه‌های صندوق‌ها و از طرفی وضعیت نابسامان اشتغال و بازار کار بوده است. اما می‌توان گفت به لحاظ جمعیتی نیز کشور در آستانه سالمندی جمعیت قرار دارد که می‌تواند بر دامنه و عمق مشکلات و مسائل موجود بیفزاید.

مواجهه با پیامدهای ناخواسته و نامطلوب سالمندی جمعیت، نیاز به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی چابک و پویا و متناسب با مسائل موجود و آینده دارد. سیاست‌گذاری مؤثر جز با شناسایی، و شنیدن و تحلیل و بررسی وضع موجود و پیش‌بینی واقع‌بینانه شرایط آینده میسر نخواهد بود. موسسه راهبردهای بازنشتگی صبا با عنایت به مسائل و چالش‌های ناشی از سالمندی جمعیت که پیش روی صندوق‌های بازنشتگی کشور است، مطالعه وضع موجود و شاخص‌های سالمندی جمعیت را در دستور کار خود قرار داد. کتاب حاضر حاصل پژوهشی است موسسه به همت پژوهشگر ارجمند، آقای دکتر محمود مشفق، عضو هیئت علمی گروه جمعیت‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی، به کاران محترمشان به انجام رسانده است. این طرح پژوهشی باهدف بررسی وضعیت بوجو شاخص‌های جمعیتی سالیانوردگی جمعیت و پیش‌بینی این شاخص‌ها تا سال ۱۴۰۵ صورت گرفته است و در آن تصویری جامع از تحولات ساختار سنی در مناطق شهری و روستایی کشور تا سال ۱۴۰۵ ارائه شده است.

در پایان لازم است از زحمات آقای دکتر علی حصار که زحمت نظارت پروژه را بر عهده داشتند و با بازخوانی و تضارب آرا در خصوص موضوع، به تقویت و بهبود کیفیت پژوهش کمک کردند، قدردانی شود.